

УДК 32:502/504«19/20»

Венка-Веденкіна П. Д.

аспірантка

кафедра політології

ОНУ ім. І. І. Мечнікова

к.35, Французький бул., 24/26, м. Одеса, 65058, Україна

E-mail: venka.polina@ukr.net

DOI: <http://dx.doi.org/10.18524/2304–1439.2019.32.173851>

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СУЧАСНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Глобальна екологічна криза визначила необхідність появи і розвитку екологічної політики як на міжнародному, так і на національному рівні. При цьому політологічні дослідження з природоохоронної проблематики в Україні проводяться вкрай рідко — більшою мірою, екологічні питання цікавлять правознавців, економістів і фахівців у галузі державного управління. Метою статті є виділення основних категорій екологічної політики, аналіз основ і принципів її функціонування, визначення її суб'єктів та механізмів. Екологічну політику можна визначити як системну діяльність держави і суспільства у сфері раціонального природокористування, охорони навколишнього середовища та досягнення сталого розвитку. Основні принципи, яких необхідно дотримуватися при формуванні й реалізації екополітики, закріплені, перш за все, в таких міжнародних документах як Стокгольмська декларація, Ріо-де-Жанейрська декларація і Рамкова конвенція ООН про зміну клімату. Основними такими принципами є: кожна людина має право на життя в здоровому навколишньому середовищі; держави несуть відповідальність за стан природного середовища; при розробці політики необхідно слідувати концепції сталого розвитку; важливий принцип інтеграції екологічної політики; в силу різного характеру та інтенсивності впливу на навколишнє середовище держави несуть загальну, але диференційовану відповідальність. В роботі розглянуто інструменти екополітики, надано їх класифікацію. Зазначено, що в умовах сучасної політики у сфері довкілля, яка базується на теорії екологічної модернізації, економічний підхід до вирішення екологічних проблем є найпопулярнішим. Застосування економічних інструментів (платежі за користування природними ресурсами, збори за забруднення довкілля, відшкодування збитків за порушене довкілля, штрафи за порушення екологічного законодавства, зелений податок) дозволяє створювати стимули екологічно доцільної поведінки, формувати екологічні фонди для вирішення проблем. Для України властиве використання нормативно-регулюючого підходу, тоді як застосування гнучких фінансових та економічних інструментів залишається декларативним.

Ключові слова: екологічна політика, природоохорона, стійкий розвиток, інструменти екологічної політики.

Постановка проблеми. Починаючи з індустріальної революції, темпи виробництва та споживання почали різко нарощуватись, що призвело врешті до кризи цивілізації — тобто такої ситуації, за якої існуюча система

взаємовідносин між людиною і природою може призвести до глобальної катастрофи. Навантаження на біосферу, безпрецедентне за всю історію існування людства; перенаселення; прискорення глобального потепління; підкислення Світового океану; зменшення біорізноманіття — ось лише деякі з проблем планетарного масштабу, з якими сьогодні стикається суспільство і від вирішення яких залежить його подальше функціонування. Зрештою, саме загострення екологічних проблем призвело до появи та розвитку екологічної політики, роль та місце якої в системі державних політик складно переоцінити.

Враховуючи інтегрований характер екологічних проблем, природоохоронний компонент має бути закладений в структуру будь-якої галузевої політики, а тому її багатосторонній та глибокий аналіз є нагальною потребою сучасної науки. Не розуміючи в повному обсязі теоретичні засади формування та здійснення екополітики, складно досягти її ефективності. В свою чергу, якісна екологічна політика, заснована на міжнародних стандартах та концепції стійкого розвитку, є фундаментом гармонійного розвитку взаємовідносин між природою та суспільством та сприяє не лише соціальній, але й економічній рівновазі.

Більшість дослідників сходяться в думці, що політика України у сфері довкілля не є ефективною (про це говорить, зокрема, погіршення індексу стану довкілля [1]) та вимагає дієвих заходів з оптимізації. Для вироблення останніх важливо напрацювати актуальну теоретичну базу, виділити категорійний апарат та виявити загальні тенденції та закони розвитку екологічної політики.

Аналіз останніх публікацій за проблематикою та виділення невирішених раніше частин проблеми. Вітчизняні дослідники зробили вагомий внесок у формування теоретичних засад екологічної політики. Однією з фундаментальних робіт в цій сфері є «Екологія. Культура. Політика» В. Крисаченко та М. Хилько. Автори роботи використовують комплексний підхід до проблеми: з однієї сторони, з точки зору природничих наук вони пояснюють витоки глобальної екологічної кризи та її потенційні наслідки; з іншої — використавши нормативний підхід, детально розглядають соціально-культурний аспект проблеми [2, с. 267]. Крім цього, окремо автори зупиняються на політичному вимірі розв'язання екологічних проблем, виділяють загальні ідеї та цілі екологічної політики, засоби її реалізації (наприклад, державне регулювання економіки, природоохорона, примус та мотивація) та деякі проблеми та перепони на шляху її якісного впровадження (такі як корупція) [2, с. 267]. В. Крисаченко та М. Хилько також пропонують певні методологічні інструменти для оцінки ефективності екологічної політики та виділяють критерії якості останньої. Автори вважають, що саме аналіз результатів здійснюваної політики, тобто наскільки досягнута поставлена мети, дозволить встановити, чи є вона ефективною (при цьому під метою вони розуміють досягнення такого стану природного середовища, який задовольняв би соціальні та біологічні потреби суспільства) [2, с. 343]. «Екологія. Культура. Політика» формує загальне розуміння того, на яких засадах має функціонувати сучасна по-

літика у сфері довкілля, а саме: екосистемний підхід до вирішення екологічних проблем, економічна доцільність здійснюваних заходів, екоетимологічна життєдіяльність суспільства, баланс між правами й обов'язками осіб та соціальна справедливість. Можна сказати, що автори теоретизують концепцію стійкого розвитку, пропонуючи своє бачення вирішення нагальних екологічних проблем світу та України. В цілому роботу можна охарактеризувати як фундаментальну та ідеалістичну, оскільки вона більшою мірою заснована на нормативному та ціннісноорієнтованому підході, тож беручи її за основу, можна сформулювати більш детальний теоретичний базис екополітики, розширивши та конкретизувавши окремі категорії (зокрема виділивши сучасні принципи та практичні інструменти реалізації екополітики).

Екологічні питання цікавлять українських науковців з різних сфер. В. Андрейцев, А. Гулієв, Ю. Єгоров, Ж. Сіднева, Ю. Шевчук, В. Костицький та В. Дьомкін у своїх працях розглядають правові засади розробки та втілення політики у сфері довкілля. М. Орлов, А. Полешко, А. Шапар, Л. Гринів, А. Бардак та Л. Шостак зробили внесок в дослідження потенціалу та проблем переходу України до стійкого розвитку. В. Волинець, Г. Марушевський, А. Надежденко та Н. Чечета, Л. Жарова, В. Глуха, Н. Андрусевич та А. Андрусевич фокусуються саме на аналізі державної екологічної політики в контексті її правових, економічних та організаційних аспектів.

Питання екологічної політики дуже поширені в дослідженнях як західних, так і російських вчених. Наприклад, Г. Косов та Ю. Харламова, В. Городинська, І. Саблін, Є. Кочеткова та А. Шмигальова аналізують у своїх роботах теоретичні аспекти розуміння сталого розвитку, природоохоронної політики та екологічних прав. О. Постанова, У. Зирянова та Є. Матвеева в своїх дослідженнях фокусуються на вивченні діяльності економічних та правових інститутів та інструментів, задіяних у реалізації екологічної політики. Н. Джонстон, Х. Селін та С. Ван Девеєр зробили внесок до розробки теоретико-методологічний каркас, який може бути корисним науковцям при аналізі імплементації екологічної політики.

В силу міждисциплінарності екологічна проблематика знаходиться в фокусі досліджень представників як правових та технічних дисциплін, так і економістів, соціологів та політологів. Аналіз наукових доробків різних напрямків допомагає краще зрозуміти природу екологічної політики, її закони та принципи функціонування. Проте більшість робіт, так чи інакше, залишаються в межах своїх наукових сфер. Наразі існує потреба у систематизації знання щодо екополітики, яке було напрацьоване представниками різних наук, заповненні прогалин, що існують, та визначенні чіткого категорійного апарату.

Формулювання цілей статті. В основі статті лежить спроба узагальнити існуючі дані щодо засад функціонування екологічної політики в державі, для чого необхідно вирішити такі завдання: проаналізувати наявні наукові публікації з проблематики екологічної політики, виділити категорійний апарат, основні принципи та інструменти екологічної політики.

Виклад основного матеріалу. Починаючи з другої половини минулого століття, проблематика екологічної політики почала цікавити науковців з різних сфер пізнання, що пояснюється виокремленням політики в сфері довкілля з системи інших галузевих політик. Період у 1960-х років характеризується становленням якісно нового етапу у процесі вибудовування взаємовідносин між суспільством та довкіллям, коли в політичній системі з'явилися нові суб'єкти. В цей час, для якого властиве стрімке зростання виробництва, зародився так званий «зелений рух». Він з'явився як протест проти існуючих цінностей суспільства споживання, як реакція громадськості на проблему ядерної зброї, атомної енергетики та гострої екологічної кризи (в тому числі парникового ефекту та скорочення озонового шару) та ставив за мету здійснити тиск на процес прийняття рішень та позитивно вплинути на ситуацію [3]. Одним з перших політологів, який почав приділяти увагу екологічним питанням, був американський політичний діяч Лінтон Колдуелл, який у 1960-ті роки минулого століття брав активну участь у розробці наріжного для Сполучених Штатів Закону про національну політику у сфері навколишнього середовища [4]. Цей документ заклав принцип стійкого розвитку в законодавчу базу США та став прототипом подібних законів по всьому світу. Завдяки Л. Колдуеллу питання екології почали вивчатись у контексті політичної науки.

В 1970-х роках в різних країнах отримали розвиток зелені партії, які формували свої програми з наголосом на екологічність політики та економіки, захисті навколишнього середовища та соціальній справедливості: перша така партія була заснована в 1973 році в Сполучених Штатах, а згодом вони з'явилися в європейських країнах. В наступні десятиліття кандидати зелених партій входили до парламентів багатьох держав світу. В країнах Східної Європи та на пострадянському просторі партії цього спрямування почали з'являтися в 1990-х роках [3].

Великий вплив на розвиток екологічного дискурсу справив Римський клуб, вперше скликаний в 1968 році. Опублікована в 1972 році доповідь «Межі росту» стала сенсаційною та резонансною в наукових та політичних колах. Автори доповіді (Д. Х. Медоуз, Д. Л. Медоуз, Й. Рандерс, В. Бернс) стверджують, що модель економічного зростання сучасного типу (business-as-usual) несумісна з ресурсною спроможністю глобальної екосистеми, роблячи прогноз, відповідно до якого після 2100 року буде спостерігатись спад людського розвитку. Автори пропонують єдиний можливий вихід з ситуації — зниження економічної та промислової активності. Через такий категоричний характер доповіді і досі сприймається неоднозначно [5]. За два роки М. Месарович та Е. Пестель представили Римському клубу доповідь «Людство на поворотному пункті» (1974), яка ґрунтувалася на менш радикальній точці зору. Відповідно до теорії авторів, світ можна поділити на еколого-географічні регіони, різні за своїм промисловим потенціалом та рівнем розвитку, тому зниження темпів виробництва необхідне лише в тих регіонах, які мають високий індекс промислового розвитку (так звана концепція диференційованого росту) [6].

Крім гострого занепокоєння з приводу екологічних питань з боку науковців та політиків, 60–70-ті роки також характеризуються підвищенням громадської активності у відповідній сфері. Наприклад, у 1961 році в Швейцарії було засновано Всесвітній фонд дикої природи (WWF) [7], а в 1971 році в Канаді створена інша впливова міжнародна організація в області захисту довкілля — Грінпіс [3].

Звісно, всі перелічені вище процеси та трансформації зумовили необхідність здійснення державами зваженої природоохоронної діяльності, а по суті — виділення екологічної політики із загальної системи державної політики. Екологічна політика носить транскордонний характер, тобто виходить за національні рамки, оскільки покликана вирішити глобальні проблеми. Саме діяльність Організації Об'єднаних Націй видається в цьому контексті найбільш актуальною, повною та масштабною, в тому числі в плані можливостей впливу на поведінку та діяльність держав-членів та інших міжнародних акторів. При цьому в умовах наднаціонального формату дій важливо дотримуватися принципу «думай глобально, дій локально», оскільки саме він — запорука ефективності міжнародної діяльності у сфері захисту навколишнього середовища. Екологічна політика держав не абсолютно, але значною мірою залежить саме від прийнятих на глобальному рівні рішень та формується відповідно до вимог міжнародного права, пріоритет якого над національним має бути непорушним.

Отже глобальні екологічні проблеми та зміни, які відбуваються на планеті в нашу епоху, будучи невід'ємною частиною глобалізаційних процесів, мають критичний характер та визначені міжнародним співтовариством як одні з першочергових та пріоритетних для вирішення, тож з другої половини ХХ ст. починають формуватися засади та принципи світової екологічної політики.

У червні 1972 року в Стокгольмі на Конференції Організації Об'єднаних Націй була прийнята Декларація з проблем навколишнього середовища, в якій йшлося про необхідність для людства взяти на себе відповідальність за негативні зміни довкілля та почати регулювати свою діяльність, враховуючи її вплив на природу. Декларація містить 26 принципів, які покликані закласти фундамент екологічної діяльності світових держав, в тому числі в рамках політики. Серед згаданих принципів знаходимо зокрема: людина має право на сприятливі умови життя в навколишньому природному середовищі, якість якого дозволяє вести гідне життя, та одночасно з цим людина несе відповідальність за охорону та підвищення якості довкілля на благо теперішнього та майбутніх поколінь; спроможність землі виробляти відновлювальні ресурси має бути підтримана та за необхідності відновлена; при плануванні економічного розвитку збереження природи має займати важливе місце; необхідно гармонійно поєднувати екологічний, економічний та соціальний розвиток, оскільки саме така гармонія забезпечує сприятливі умови життя людини; політика у сфері довкілля має підвищувати існуючий та майбутній потенціал розвитку країн, що розвиваються, не перешкоджаючи досягненню ними кращих умов життя; для забезпечення більш раціонального управління ресурсами та покращення

стану навколишнього середовища держави мають виробити скоординований підхід до планування свого розвитку для забезпечення відповідності цього розвитку потребам захисту довкілля та населення; необхідно проводити якісну демографічну політику в регіонах, де висока чи низька щільність населення (або темпи його зростання) можуть негативно вплинути на стан природного середовища; задля досягнення свідомої та екологічно доцільної поведінки окремих осіб, підприємств та громад важливо проводити ефективну інформаційно-просвітницьку діяльність щодо екологічних проблем, охорони природи та покращення стану довкілля в усіх аспектах, пов'язаних з діяльністю людини; людина та довкілля мають бути позбавлені наслідків застосування ядерної та інших видів зброї масового ураження; держави повинні прагнути якнайшвидшого досягнення домовленостей щодо ліквідації та повного знищення таких видів зброї [8].

Декларація проголошує невід'ємне право людини на чисте довкілля та закликає до раціонального управління ресурсами, сприяння їх відновленню, підвищення економічного та соціального розвитку та консолідованої роботи держав у питаннях, що стосуються довкілля. Вона пропонує людству (в особі окремих громадян, підприємств, держав тощо) взяти на себе відповідальність за негативні наслідки для навколишнього середовища та почати регулювати свою діяльність, що до них призводить, використовуючи новітні технології та здобутки науки. Декларація визначає загальні принципи природоохоронної діяльності, або навіть — природоохоронного світогляду при здійсненні будь-якої діяльності, висувуючи тезу про пряму залежність між станом навколишнього середовища та соціально-економічним розвитком суспільства [9, с. 26–27]. Це перший документ такого характеру, прийнятий на міжнародному рівні, та, хоча має суто декларативний характер, він заклав основу та принципи майбутньої співпраці в області природоохорони та природокористування.

Наступним важливим кроком в процесі еволюції екологічної політики стала Конференція ООН з навколишнього середовища і розвитку (неофіційна назва — Саміт Землі), що відбулась 1992 року в Ріо-де-Жанейро, на якій було прийнято такі важливі документи: Порядок денний на XXI століття; Ріо-де-Жанейрську декларацію щодо навколишнього середовища та розвитку; Конвенцію про збереження біологічного різноманіття. Ріо-де-Жанейрська декларація, продовжуючи традицію Стокгольмської декларації 1972 року, проголошує людину та її добробут найбільшою цінністю в рамках концепції стійкого розвитку. В документі перелічені загальні принципи, за якими має здійснюватися міжнародна та національна політика в сфері довкілля, серед 27 з них наступні: держави несуть відповідальність за забезпечення збалансованого стану довкілля; для досягнення стійкого розвитку захист довкілля має бути невід'ємною складовою процесів розвитку (принцип інтеграції); з точки зору досягнення стійкого розвитку важливо прикладати зусилля до скорочення різниці в рівні життя між розвинутими країнами та країнами, що розвиваються; через різний характер та інтенсивність впливу на довкілля держави несуть спільну, але різну (диференційовану) відповідальність; екологічні проблеми вирі-

шуються за участі всіх зацікавлених сторін, отже кожен має право на доступ до інформації, процесу прийняття рішень та доступ до правосуддя в сфері довкілля; екологічні стандарти та норми мають бути актуальними та доцільними для держави, на якій вони діють; має бути розроблена та запроваджена система відповідальності за нанесення шкоди навколишньому середовищу; широко має бути застосований принцип застережних заходів; держави мають прагнути інтерналізувати екологічні витрати, беручи до уваги економічний підхід; оцінка впливу на довкілля має використовуватися в якості національного інструменту для попередження екологічних збитків; міжнародне право та держави мають захищати навколишнє природне середовище в умовах військових дій, мир, розвиток та охорона довкілля — взаємозалежні та неподільні [10].

Метою ж Порядку денного було підготувати світ до вирішення глобальних проблем наступного століття, підтвердити необхідність міжнародної консолідації зусиль та перехід до стійкого розвитку — в ньому викладено цілі, які мають бути досягнуті, повністю дотримуючись принципів, затверджених в Ріо-де-Жанейрській декларації щодо навколишнього середовища та розвитку. Порядок денний складається з чотирьох розділів та містить зокрема наступні пункти: стійкий розвиток населених пунктів; урахування питань навколишнього середовища при прийнятті рішень; захист атмосфери; розвиток стійкого сільського господарства; захист океанів; збереження біорізноманіття; раціональне поводження з відходами; передавання екологічно чистої технології та міжнародне співробітництво; наука в цілях стійкого розвитку; сприяння поширенню просвіти і т. ін. Порядок денний висуває на передній план проблеми погіршення стану екосистем та пропонує комплексний підхід до вирішення цих проблем [11].

9 травня цього ж року в Нью-Йорку була підписана Рамкова конвенція ООН про зміну клімату — базовий міжнародний документ практичного характеру, оскільки, на відміну від декларації, є обов'язковим для виконання (зобов'язання сторін закріплені в статті 4). Конвенція визначає зміну клімату як таку, що «прямо або непрямо обумовлена діяльністю людини, породжує зміни у складі глобальної атмосфери і накладається на природні коливання клімату, що спостерігаються протягом порівняльних періодів часу». Причиною зміни клімату в Конвенції визнано перевищення допустимих концентрацій в атмосферному повітрі так званих парникових газів (здебільшого мова йде про метан та двоокис вуглецю) [12].

Отже головною метою документу є стабілізація концентрацій парникових газів в атмосфері на прийнятному рівні (рівень викидів 1990 року) в умовах спільної, але диференційованої відповідальності (тобто враховуючи особливості соціально-економічного розвитку країн, їх технологічну розвиненість, регіональні умови тощо). З огляду на це Конвенція передбачає необхідність для держав розробки та оприлюднення національних кадастрів антропогенних викидів парникових газів; формулювання та реалізації програм щодо пом'якшення наслідків зміни клімату.

Держави, які підписали Рамкову конвенцію, повинні робити все можливе задля досягнення вищезгаданої мети: сприяти раціональному ви-

користанню поглиначів парникових газів, співпрацювати у розробці та розповсюдженні передових технологій, які допомагають обмежити або припинити антропогенні викиди парникових газів; враховують зміст Конвенції при здійсненні соціальної та економічної політики і т. ін. Передбачена звітність щорічна. Кіотський протокол до Конвенції, прийнятий 1997 року, був покликаний покласти початок реальній імплементації положень Конвенції, оскільки запроваджував економічні механізми (зокрема торгівлю квотами на викид парникових газів).

На історичному саміті ООН у вересні 2015 року був прийнятий Порядок денний в області стійкого розвитку на період до 2030 року, яким були запроваджені 17 цілей стійкого розвитку, серед яких такі: забезпечення наявності та раціонального використання водних ресурсів для всіх; сприяння стійкому економічному розвитку; забезпечення доступу до ефективних, чистих та сучасних джерел енергії для всіх; забезпечення раціональних моделей споживання та виробництва; здійснення негайних заходів з боротьби зі зміною клімату; збереження та відновлення екосистем суходолу та моря; забезпечення доступу до правосуддя та процесу прийняття рішень щодо довкілля на всіх рівнях та ін. [13].

У грудні того ж року в Парижі відбулась чергова Конференція Сторін Рамкової конвенції ООН зі зміни клімату, результатом роботи якої стала Паризька угода. Цим документом Сторони активізували міжнародну співпрацю щодо боротьби зі зміною клімату, встановивши необхідність стабілізувати підвищення середньої температури на відмітці не більше 1,5 °C (для чого необхідно інтенсивніше скорочувати викиди парникових газів) [14]. Варто зазначити, що в 2013 році концентрація вуглекислого газу в атмосфері вперше за принаймні останні 800 тисяч років досягла 400 ppm (часток на мільйон), тобто була на 20 % вище, ніж в середині минулого століття [15] (а в 2016 році концентрація двоокису вуглецю перевищила показники 2015 року на 1 %) [16, с. 1–2]. Для досягнення поставленої мети Сторони взяли на себе амбітні зобов'язання щодо скорочення викидів відповідних газів, знову ж таки, на основі загальної та диференційованої відповідальності.

Як бачимо, міжнародна діяльність у сфері довкілля більшою мірою формується на необхідності врахування не лише екологічних, але й економічних, політичних та соціальних факторів, тому сучасна екологічна політика держав має ґрунтуватися на концепції стійкого розвитку, сутністю якої є досягнення балансу та врахування взаємозалежності між різними складовими суспільного життя.

Сьогодні існує грандіозний масив інформації щодо особливостей функціонування екополітики, хоча багато питань, починаючи з визначення терміна «екологічна політика», все ще лишаються спірними як серед науковців, так і серед політиків. Переважна більшість науковців пов'язують екологічну політику саме з діяльністю держави: наприклад, в якості основи екополітики В. Волинець бачить саме виконання державою своєї екологічної функції [17, с. 4]. Класик екологічного підходу в науці Реймерс розуміє під екологічною політикою комплекс міжнародних домовленостей

та управлінських рішень в соціальній та економічній сфері, які враховують особливості природного середовища [18, с. 335].

Схожої думки дотримується М. Краснова, яка вважає, що здійснення ефективної екологічної політики означає активну міжнародну співпрацю та належне виконання державних рішень на основі екосистемного підходу [19, с. 11]. А. Шмигальова дає таке визначення екологічної політики: система політичних, економічних, юридичних та освітніх заходів, які здійснюються для управління екологічною ситуацією та забезпечення раціонального використання природних ресурсів у країні [20, с. 37].

А. Піджаков бачить основну мету та сутність екологічної політики в досягненні оптимальної моделі природокористування шляхом здійснення державою природоохорони, відновлення порушених екосистем, раціонального ресурсокористування та сприяння розвитку екологічної освіти та культури [2, с. 314]. Е. Ашикова розуміє під екологічною політикою стратегічну діяльність держави в сфері забезпечення національної екологічної безпеки, при цьому суб'єктом виступають держава та її органи [21, с. 8]. Н. Малиш, в свою чергу, приділяє увагу економічним підоймам політики у сфері довкілля, розуміючи під останньою певний «комплекс заходів, що здійснюються економічним суб'єктом вищого рівня» з метою вироблення певної моделі природокористування [22, с. 79]. Д. Ветвицький (бачення якого представлено в статті О. Головкина) розуміє під екополітикою систему заходів, які спрямовані на гармонійне поєднання охорони природи та природокористування, при цьому він виділяє два рівні, на яких держава здійснює екологічну політику: нормативний та практичний [23, с. 291]. Подібне тлумачення знаходимо в Л. Жарової та В. Глухої, які також розрізняють нормативно-правову діяльність держави та прикладну екополітику [24, с. 130; 25, с. 2]. При цьому серед суб'єктів екологічної політики В. Глуха перелічує лише державні органи та місцеве самоуправління [25, с. 3]. Цікавий підхід до визначення екологічної політики знаходимо у білоруського політолога О. Посталовської, яка пропонує екосоціологічну інтерпретацію, за якою екополітика є «комплексною соціальною технологією та діяльністю соціальних суб'єктів в екологічній сфері з метою забезпечення раціонального природокористування та регулювання впливу суспільства на навколишнє середовище» [26, с. 9]. Екологічна політика за В. Крисаченко — це сфера здійснення взаємовідносин між суспільством та довкіллям [2, с. 316]. Насправді, суспільство: громадські організації, підприємці, політичні організації та окремі індивіди — відіграють не менш важливу роль у процесі формування та реалізації екологічної політики, ніж держава. Російська дослідниця Матевеева вважає державу лише одним із суб'єктів екологічної політики, поряд з НУО, громадськими об'єднаннями, міжнародними організаціями, які взаємодіють на регіональному, національному та міжнародному рівнях [27, с. 21]. Якщо підсумувати, то екологічну політику можна визначити як системну діяльність держави та суспільства у сфері збереження біологічного різноманіття, забезпечення стійкого розвитку, збереження, раціонального використання та відновлення природних ресурсів. Екологічна

політика здійснюється на рівнях міжнародному, регіональному, державному та місцевому.

За думкою М. Краснової, сучасна екологічна політика має спиратись на такі стовпи (або засоби реалізації): наука у сфері охорони довкілля (тобто система екологічних дисциплін та субдисциплін), екологічна культура, якісне законодавство та екологічне управління [19, с. 10]. За відсутності балансу цих засобів екологічна політика в країні приречена на невдачу. Крім цього, для забезпечення ефективної реалізації політики в сфері захисту довкілля важливо дотримуватись цілого комплексу принципів та умов. Ю. Стадницький, наприклад, розмірковуючи над засадами екологічної політики в регіонах, окреслив низку умов, яких варто дотримуватись при її здійсненні:

- зміни та нові положення, прийняті на рівні держави чи області, мають бути обговорені з представниками громадськості та промисловості;
- важливо дотримуватись узгодженості екологічної політики з міжнародними тенденціями та міжнародним правом;
- вироблення стратегії та планів екологічної політики має здійснюватися з урахуванням довгої перспективи та на тривалий строк;
- відповідальність влади, як і інформаційна забезпеченість — основоположні фактори здійснення якісної екополітики [28, с. 77–78].

Хоча автор аналізував саме регіональний вимір природоохорони, ці умови актуальні й для загальнонаціональної політики у сфері охорони довкілля. Продовжуючи тему, деякі дослідники виділяють регіоналізм в якості окремого інструменту екологічної політики, оскільки, спираючись на принцип «думай глобально, дій локально», субсидіарний та пропорційний підходи зарекомендували себе як продуктивні при вирішенні екологічних проблем [29, с. 433; 19, с. 11].

Серед принципів світової екологічної політики, окрім базових, затверджених Ріо-де-Жанейрською декларацією, можна виділити такі:

- принцип «забруднювач платить», який адресує альтернативні витрати тим суб'єктам господарської діяльності, з вини яких вони виникли;
- принцип довготривалої перспективи (наприклад, стратегічна оцінка впливу на довкілля);
- принцип альтернативних витрат;
- принцип єдності екосистем, який вимагає комплексного підходу до формування екологічної політики;
- принцип запобіжних заходів;
- принцип стійкого розвитку (тобто такої моделі розвитку, за якої при плануванні та здійсненні будь-якої діяльності враховуються як економічні, так і соціальні та екологічні фактори) [30, с. 75–76].

Для реалізації екологічної політики було розроблено цілу низку інструментів та механізмів різної природи. Беручи до уваги інтегрований характер природоохорони та динаміку глобальних трансформаційних процесів, ці інструменти зазнають постійних змін та доповнень, а неефективні інструменти замінюються більш продуктивними. На сьогодні, за оцінкою експертів, існує значно більше ста інструментів екологічної політики

[31, с. 70]. У виборі того чи іншого комплексу інструментів держава керується низкою факторів, таких як загальна модель політичної культури та тип політичних комунікацій, притаманний суспільству; економічна ефективність інструментів; взаємозв'язок вирішуваної проблеми з іншими політиками (необхідність враховувати кон'юнктуру та ризики); тип вирішуваної проблеми та ступінь її гостроти; наявність відповідних ресурсів, рівень розвитку управління і т. ін. [30, с. 77]

В. Крисаченко та М. Хилько, виділяючи засоби здійснення державної екополітики, за критерій беруть інтенсивність та направленість втручання держави в процес. Відповідно до цього критерію автори перелічують чотири засоби: безпосередньо природоохоронна діяльність держави, мотиваційно-інформаційна діяльність держави у сфері захисту довкілля і впливу на поведінку та культуру населення, економічне стимулювання раціонального користування ресурсами та примус до природоохорони [2, с. 347–348]. При цьому вчені роблять нарис механізму реалізації екологічної політики, в якому три задіяні елементи знаходяться на рівних позиціях та взаємозалежні, а саме: цілепокладання; система впливів (правових, суспільних тощо); вертикаль та горизонталь управління (розподіл компетенцій та відповідальності) [2, с. 349].

Система інструментів екополітики функціонує за особливими принципами, додержання яких важливе для загальної ефективності застосування того чи іншого інструменту. Серед відповідних принципів вчені виокремлюють принцип об'єднання обов'язкових та добровільних інструментів, принцип інтеграції екологічних інструментів з інструментами галузевих політик, принцип перетворення негативних екологічних дій із зовнішніх на внутрішні, принцип пріоритетності тих інструментів, які направлені на забезпечення безпеки; принцип перетворення економічних інструментів на екологічні і т. ін. [31, с. 73–77].

В. Дьомкін виділяє чотири групи інструментів екологічної політики:

1. Інструменти попереджувального характеру. Вони застосовуються на етапі планування, їхня головна функція — включення природоохоронної складової в процес розробки того чи іншого проекту.

2. Регулюючі інструменти (або інструменти контролю з боку держави за природокористуванням).

3. Економічні інструменти, які завдяки відповідним стимулам створюють умови для зміни поведінки суб'єктів в бік екологічно доцільної (плата за забруднення та користування ресурсами, зелене страхування, пільгове кредитування тощо).

4. Інформаційні інструменти, завданням яких є вплив на суспільну думку (просвітницька діяльність, пропаганда здорового способу життя) [32, с. 92–94].

В дисертаційному дослідженні Є. Ашикової знаходимо дещо відмінну типологію інструментів екологічної політики:

1. Економічний механізм (збори, пільги, відшкодування збитків тощо).

2. Організаційний механізм (екоосвіта та виховання, екологічний аудит тощо).

3. Адміністративний механізм (екологічна стандартизація, ліцензування, експертиза, тощо).

4. Правовий механізм (норми та закони) [21, с. 10].

За іншого підходу виділяються шість груп інструментів:

1. Адміністративно-контрольні, до яких належать моніторинг стану довкілля, контроль за додержанням законодавчих норм, екологічна експертиза та аудит.

2. Законодавчо-правові, які передбачають, більшою мірою, нормотворчість.

3. Політичні, до яких відносять екологічні заходи, здійснювані політичними організаціями.

4. Економічні, які включають зелене оподаткування, державні програми, систему дозволів та ліцензій на здійснення господарської діяльності.

5. Техніко-технологічні, застосування яких неможливе без відповідних технологічних засобів (рекультивация порушених земель, до прикладу).

6. Освітньо-виховна робота [20, с. 38].

Крім цього, інструменти екологічної політики поділяються на обов'язкові та добровільні; прямі та непрямі. До прямих, наприклад, відноситься моральний осуд, ефективність якого залежить безпосередньо від культурних особливостей суспільства, а тому не завжди висока. Законодавче впровадження обов'язкових екологічних стандартів та нормативів (таких як ГДК — гранично допустимі концентрації забруднюючих речовин) є іншим прямим інструментом регулювання. Проблема цього інструменту полягає в тому, що часто додержання нормативів не є економічно доцільним для суб'єкта господарювання, тож вони порушуються (іноді сплата штрафу за порушення є більш економічним рішенням в українських реаліях), крім цього, стандартизація вкрай рідко враховує індивідуальні особливості економічних суб'єктів [30, с. 77–78]. Проте контрольно-дозвільні механізми вельми важливі при здійсненні природоохоронної політики, причому високі штрафи за порушення не мають бути виключенням. Запорукою ефективності інструментів цієї групи є, по-перше, злагоджена робота всіх рівнів влади; по-друге, верховенство та повага до закону в суспільстві; по-третє, врахування особливостей регіонального розвитку при здійсненні відповідних заходів та розробці вимог і, врешті, низький рівень корупції [29, с. 429].

Державний моніторинг стану довкілля, а також стану дотримання вимог екологічного законодавства на території країни — один з традиційних прямих інструментів, який використовує природоохоронна політика [23, с. 291]. Екологічний моніторинг — це система нагляду за станом навколишнього середовища та контролю дотримання стандартів та норм у відповідній сфері, яка виступає одночасно складовою екологічної політики та її орієнтиром. Жодні практичні дії у сфері природоохорони неможливі без якісного висновку моніторингу (в тому числі кадастри природних ресурсів та викидів), тому цей механізм необхідний для проведення ефективної екологічної політики.

Непрямі інструменти регулювання передбачають розвиток системи зеленого оподаткування, державне субсидювання зелених виробництв та

проектів, кредитні інструменти, ринок квот на викиди та забруднення довкілля — в цілому економічні важелі, більш прийнятні для суб'єктів господарювання, однак іноді менш ефективні з точки зору захисту навколишнього середовища. Екологічне страхування — один з непрямих інструментів екологічної політики, який представляє собою обов'язкове страхування тих об'єктів господарювання, діяльність яких пов'язана зі впливом на довкілля, при цьому розмір внесків залежить від потенційного екологічного ризику. Екологічне оподаткування, в свою чергу, покликане стимулювати перехід ресурсокористувача до природоохоронних практик. Так, забруднювач має вибір: або сплачувати податки за екологічно небезпечну діяльність, або отримати податкові пільги, переходячи до зелених практик, зокрема: впровадження екологічних технологій, застосування менш небезпечних факторів виробництва, заміна пакування, здійснення природоохоронної діяльності, введення екологічного менеджменту, ресайклінг та ін. [30, с. 80–82].

Певною альтернативою зеленому податку виступає система платежів за користування ресурсами та забруднення навколишнього середовища. Суть такого підходу полягає в інтерналізації зовнішніх ефектів шляхом надання частини прав власності на природні ресурси економічним суб'єктам в порядку купівлі-продажу. Перш за все, визначаються рівень ГДК (гранично допустимі концентрації) забруднюючих речовин для певного регіону чи території та оптимальний рівень концентрації, після чого вираховуються квоти на викид, які можуть бути куплені забруднювачем. Якщо забруднювач не використовує частину квот (наприклад, запровадивши інноваційні технології чи здійснюючи ефективну очистку викидів чи скидів), він може продати їх іншому суб'єкту господарювання. Такий метод комбінує державне регулювання та ринкове саморегулювання, що робить ринок прав на забруднення довкілля привабливішим для бізнесу, ніж система екологічного оподаткування [30, с. 82–84].

Державна діяльність у сфері захисту довкілля відіграє вирішальну роль, оскільки, навіть за наявності низки гнучких інструментів, що покликані знизити економічні витрати виробників, екологічні збитки продовжують існувати. Одним із потенційно ефективних інструментів з цієї точки зору є державні екологічні програми. Програми, з однієї сторони, формуються з перспективою на довгий період, але з іншої — їхня реалізація здійснюється у відносно короткий проміжок часу, що дозволяє слідкувати за ефективністю їхнього впровадження поетапно. Іншою позитивною рисою екологічних програм є можливість об'єднати зусилля всіх стейкхолдерів у процесі їх розробки та реалізації. Крім цього, програми дозволяють направити максимальні ресурси на вирішення конкретної задачі чи проблеми. В Україні використання такого ефективного інструменту розв'язання екологічних проблем, як екологічні програми, не завжди є успішним, навіть не дивлячись на високий рівень фінансування останніх. Серед причин виділяють інституційну неспроможність та незлагоджену роботу різних державних органів, корупцію, методологічну недосконалість та відсутність системності у процесі розробки та затвердження програм [33, с. 101].

В умовах сучасної політики у сфері довкілля, яка базується на теорії екологічної модернізації, саме економічний підхід до вирішення екологічних проблем вважається найпопулярнішим, тому в практиці одними з найпоширеніших є економічні інструменти. Застосування економічних інструментів дозволяє не лише створювати відповідні стимули екологічно доцільної поведінки, але й формувати екологічні фонди, кошти з яких можуть бути направлені на вирішення тих чи інших природоохоронних проблем [34, с. 31]. Серед основних таких інструментів виділяють: платежі за користування природними ресурсами, збори за забруднення довкілля, відшкодування збитків за порушене довкілля, штрафи за порушення екологічного законодавства, зелений податок [35, с. 63]. 1980-ті роки для багатьох європейських країн були продуктивними в плані підвищення результативності природоохоронної політики саме через уведення в дію економічних інструментів (екологічний аудит; платежі за користування природними ресурсами; зелені субсидії; екомаркування та сертифікація; екологічний менеджмент; заставні платежі за пакування, що підлягає поверненню і т. ін.) [36, с. 446]. Для України досі властиве використання нормативно-регулюючого підходу, тоді як саме розвиток гнучких фінансових та економічних інструментів є пріоритетом екологічної політики західних країн, оскільки такий підхід мотивує до самостійних дій та рішень та передбачає мінімум примусу [37, с. 18]. Вище зазначалось, що екологічна політика не є виключною прерогативою державних інститутів, вона може бути ефективною лише в умовах координації роботи всіх зацікавлених сторін, включаючи бізнес (в тому числі потенційних забруднювачів), громадянське суспільство, академічні кола та медіа, а це, в свою чергу, передбачає необхідність застосування гнучкого та ефективного комплексу інструментів та практик задля досягнення максимально позитивного еколого-економічного ефекту.

Важливим інструментом екологічної політики є інформаційно-просвітницька робота держави та громадських організацій. Наприклад, п'ята програма дій з навколишнього середовища ЄС була спрямована виключно на розвиток екологічної культури населення. При цьому було виділено декілька основних цільових груп, на які поширювалася просвітницька робота: представники державної влади, представники виробництв-ресурсокористувачів (та забруднювачів), широкі верстви населення [36, с. 447]. Інтеграція екологічного компонента в систему освіти — поширена практика в багатьох країнах, яка врешті впливає на модель прийняття індивідуальних рішень та формує екологічну культуру суспільства.

З точки зору підвищення результативності природоохоронної політики, Європейський Союз досяг неабияких успіхів, тому має сенс вивчити деякі механізми та важелі, які використовують європейські країни. Серед практичних інструментів, покликаних сприяти підвищенню ефективності екологічного законодавства на етапі як формування, так і реалізації, виділяють моніторинг імплементації та звітування; процедура у недотримання (ініційована Європейською Комісією); судові практики; перевірку відповідності меті; перегляд імплементації [38, с. 9–10]. Перегляд імпле-

ментації передбачає регулярний аналіз процесу імплементації екологічної політики в країнах-членах з метою покращення її якості. Успіхи та слабкі сторони реалізації обговорюються на зустрічах, що відбуваються раз на два роки, після чого вносяться відповідні рекомендації. Основна мета такого інструменту — сприяти досягненню цілей екологічної політики Європейського Союзу. Переваги інструменту полягають в тому, що при форматі діалогу є можливість здійснення зворотного зв'язку між громадськістю, державами-членами та інститутами ЄС, для вирішення проблем з імплементацією надається рання та направлена підтримка, забезпечується більша прозорість аналізу імплементації, а також постійно покращується та оновлюється теоретична та методологічна база екологічної політики, що дозволяє їй іти в ногу з часом та адекватно реагувати на виклики. Оцінка імплементації проводиться відповідно до визначених критеріїв, які, в свою чергу, формуються відповідно до актуальних цілей екологічної політики [38, с. 14–15].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Теоретичні аспекти формування та здійснення екологічної політики і досі лишаються широким полем для вивчення, проте за останні півстоліття політична наука в синергії з правом, економікою природокористування, екологією та соціологією зробила вагомий внесок в цей процес. На міжнародному рівні було визначено основні принципи, за якими має функціонувати сучасна екологічна політика, вироблено цілісний, інтегрований підхід до екологічних проблем, а також розроблено цілу низку інструментів, спрямованих на реалізацію принципів і задач екополітики та підвищення її результативності.

Екологічна проблематика потребує активного аналізу з боку політичних наук, оскільки швидкість глобальних трансформацій як в контексті стану глобальної екосистеми, так і в плані економічних та суспільних відносин змушує екологічну політику постійно реагувати на нові виклики. Наука має бути фундаментом при плануванні та реалізації природоохорони. Задля глибшого розуміння проблем, з якими стикається екологічна політика сьогодення, важливо розширювати та нарощувати існуючі напрацювання, зокрема подальшого аналізу потребують окремі питання екополітичної культури суспільства, соціокогнітивний аспект природоохоронної політики, система взаємозв'язків між економікою та екологічною політикою, проблеми інтеграції природоохоронної складової в галузеві політики, слабкі ланки та перспективи розвитку екополітики сучасного типу в умовах капіталізму та глобалізації, проблеми участі та коло суб'єктів екологічної політики і т. ін.

Список використаної літератури

1. 2018 Environmental Perfomance Index Results. Environmental Perfomance Index. Country profiles. URL: <https://epi.envirocenter.yale.edu/epi-topline> (дата звернення: 29.05.19).
2. Крисаченко В., Хилько М. Екологія. Культура. Політика. Київ: Знання, 2002. 597 с.
3. Дамье В. Зеленое движение: URL: <http://files.school-collection.edu.ru/dlrstore/6ba31251-75c6-9b21-ce79-4437871f0601/1010297A.htm> (дата звернення: 28.05.19).

4. The National Environmental Policy Act of 1969. URL: https://www.whitehouse.gov/sites/whitehouse.gov/files/ceq/NEPA_full_text.pdf (дата звернення: 28.05.19).
5. The Limits to Growth / D. Meadows, D. Meadows, J. Randers, W. Behrens. New York: Universe Books, 1972. 205 p.
6. Mesarovic M., Pestel E. Mankind at the turning point: the second report to the Club of Rome. *Research and Documentation Papers: Economic*. 1974. Ser. N 1. URL: <https://archive.org/details/manki00mesa/page/n3> (дата звернення: 28.05.19).
7. WWF History. *WWF International*. URL: https://wwf.panda.org/knowledge_hub/history/ (дата звернення: 28.05.19).
8. Декларация Конференции Организации Объединенных Наций по проблемам окружающей среды (Стокгольмская декларация). 1972. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declathenv.shtml (дата звернення: 30.05.19).
9. Андрусевич А., Андрусевич Н., Козак З. Довідник чинних міжнародних договорів України у сфері охорони довкілля. Львів, 2009. 203 с.
10. Рио-де-Жанейрская декларация по окружающей среде и развитию. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/riodecl.shtml (дата звернення: 30.05.19).
11. Порядок денний на XXI століття. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/agenda21.shtml (дата звернення: 30.05.19).
12. Рамочная конвенция Организации Объединенных Наций об изменении климата. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/climate_framework_conv.shtml (дата звернення: 30.05.19).
13. Саммит по устойчивому развитию Преобразование нашего мира в интересах людей и планеты. URL: https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/wpcontent/uploads/sites/5/2015/08/Overview_Sustainable.pdf (дата звернення: 30.05.19).
14. Парижское соглашение. URL: http://unfccc.int/files/meetings/paris_nov_2015/application/pdf/paris_agreement_russian_.pdf (дата звернення: 30.05.19).
15. NASA scientists react to 400 ppm carbon milestone. URL: <https://climate.nasa.gov/400ppmquotes/> (дата звернення: 30.05.19).
16. The State of Greenhouse Gases in the Atmosphere Based on Global Observations through 2016. *WHO Greenhouse Gas Bulletin*. 2017. № 13. С. 1–8.
17. Волинець В. Екологічна функція в системі функцій держави: проблеми правового забезпечення в Україні. *Юридична Україна*. 2012. № 11. С. 4–11.
18. Реймерс Н. Экология (теории, законы, правила и гипотезы). Москва: Россия молодая, 1994. 367 с.
19. Краснова М. Правові основи сучасної екологічної політики України: науково-методологічні питання. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка*. 2016. № 1. С. 9–13.
20. Шмыгалева А. В. Экологическая политика: принципы формирования и реализации. *Проблемы устойчивого развития Обь-Иртышского бассейна*. 2005. № 3. С. 37–39.
21. Ашикова Е. Механізм реалізації державної екологічної політики на регіональному рівні: дис. канд. держ. упр. : 25.00.02 / Ашикова Е. Івано-Франківськ, 2014. 215 с.
22. Малиш Н. Особливості реалізації державної екологічної політики в Україні. *Статистика України*. 2010. № 4. С. 78–84.
23. Головкін О. Державний контроль та нагляд в сфері охорони довкілля як складова екологічної політики України. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 4. С. 290–293.
24. Жарова Л. Стратегічні засади та нормативно-правове забезпечення формування національної екологічної політики. *Механізм регулювання економіки*. 2008. № 4. С. 127–134.
25. Глуха В. Актуальні проблеми та перспективи державної екологічної політики України. *Актуальні проблеми державного управління*. 2016. № 1. С. 1–4.
26. Посталовская О. Институты и механизмы реализации экологической политики в современном обществе: автореф. дис. ... канд. полит. наук : спец. 23.00.02 «политические институты и процессы». Минск, 2016. 23 с.
27. Матвеева Е. Международные взаимодействия в общественной, государственной и мировой экологической политике: автореф. дис. ... докт. полит. наук : спец. 23.00.02. Саратов, 2012. 40 с.
28. Стадницький Ю. До проблеми концепції екологічної політики України та механізму її реалізації. *Економіка України*. 2003. № 1. С. 75–79.

29. Янукович О. Екологічна політика Європейського Союзу: переймання досвіду Україною. *Право України*. 2013. № 1. С. 427–434.
30. Зырянова У., Кузнецов В., Лазарев В. Основные принципы и инструменты экологической политики. *Экономика природопользования*. Ульяновск: УлГТУ, 2011. С. 73–84.
31. Синякевич І. Концепція щодо формування системи інструментів національної екологічної політики. *Економіка України*. 2002. № 7. С. 70–77.
32. Дьомкін В. Вступ до екологічної політики. Київ, 2000. 194 с.
33. Лесь А. Реалізація екологічних програм в Україні. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2014. № 1. С. 99–103.
34. Коваленко М., Мацієвич Т. Економічний механізм реалізації екологічної політики в Україні. *Теорія і практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2013. № 2. С. 12–37.
35. Міщенко В. Дієвість економічних підойм екологічної політики (чи «забруднювач платить»?). *Економіка України*. 2002. № 7. С. 62–69.
36. Лазор О. Екологічна політика України: європейський вибір. *Вісник держ. академії держ. управління при Президентові України*. 2003. № 3. С. 443–449.
37. Потапенко В. Державна політика сталого розвитку на засадах «зеленої економіки». *Стратегічні пріоритети*. 2013. № 3. С. 16–22.
38. Імплементация екологічних зобов'язань в умовах дерегуляції в Європейському Союзі: Досвід кращих практик для України. Аналітичний документ, 2017. 38 с.

References

1. 2018 Environmental Performance Index Results. *Environmental Performance Index. Country profiles*. Accessed May 29, 2019. <https://epi.envirocenter.yale.edu/epi-topline>
2. Kry'sachenko V., Xy'l'ko M. *Ekologiya. Kul'tura. Polity'ka*. Ky'yiv : Znannya, 2002.
3. Dam'e, V. «Zelenoe dvy'zheny'e.» Accessed May 29, 2019. <http://files.school-collection.edu.ru/dlrstore/6ba31251-75c6-9b21-ce79-4437871f0601/1010297A.htm>
4. The National Environmental Policy Act of 1969. Accessed May 28, 2019. https://www.whitehouse.gov/sites/whitehouse.gov/files/ceq/NEPA_full_text.pdf
5. Meadows, Denis and Donella Meadows. *The Limits to Growth*. New York: Universe Books, 1972.
6. Mesarovic, Mihajlo and Pestel, Eduard. «Mankind at the turning point: the second report to the Club of Rome.» *Research and Documentation Papers: Economic*. 1974. Ser. N 1. Accessed May 28, 2019. <https://archive.org/details/mankindatturning00mesa/page/n3>
7. WWF History. *WWF International*. Accessed May 28, 2019. https://wwf.panda.org/knowledge_hub/history/
8. Deklaratsiya Konferentsii Organizatsii Ob»edinennykh Natsij po problemam okružhayushhej cheloveka sredi. Stokgol'm. Accessed May 28, 2019. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declarathenv.shtml
9. Andrusevy'ch, A., Andrusevy'ch, N., Kozak, Z. *Dovidny'k chy'nny'x mizhnarodny'x dogovoriv Ukrayiny' u sferi oxorony' dovkillya*. L'viv, 2009.
10. Rio-de-ZHanejrskaya deklaratsiya po okružhayushhej srede i razvitiyu Accessed May 28, 2019. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/riodecl.shtml
11. Poryadok denny'j na XXI stolittya. Accessed May 28, 2019. http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/agenda21.shtml
12. Ramochnaya konventsiya Organizatsii Ob»edinennykh Natsij ob izmenenii klimata. Accessed May 28, 2019. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/climate_framework_conv.shtml
13. Sammit po ustojchivomu razvitiyu «Preobrazovanie nashogo mira v interesakh lyudej i planety». Accessed May 29, 2019. https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/wpcontent/uploads/sites/5/2015/08/Overview_Sustainable_Development_Summit.pdf
14. Pary'z'ka ugoda. Accessed May 28, 2019. http://unfccc.int/files/meetings/paris_nov_2015/application/pdf/paris_agreement_russian_.pdf
15. NASA scientists react to 400 ppm carbon mileston. Accessed May 28, 2019. <https://climate.nasa.gov/400ppmquotes/>.

16. The State of Greenhouse Cases in the Atmosphere Based on Global Observations through 2016. *WHO Greenhouse Gas Bulletin*. 13 (2017): 1–8.
17. Voly'neez', V. Ekologichna funkciya v sy'stemi funkcij derzhavy': problemy' pravovogo zabezpechennya v Ukraini. *Yury'dy'chna Ukrayina*. 11 (2012): 4–11.
18. Rejmers, N. Ekologiya (teorii, zakony, pravila i gipotezy). M.: Nayka, 1994.
19. Krasnova, M. «Pravovi osnovy' suchasnoyi ekologichnoyi polity'ky' Ukrainy': nauko-vo-metodologichni py'tannya.» *Visnyk Ky'yivs'kogo nac. universy'tetu im.Shevchenka*. 1 (2016): 9–13.
20. Shmygaleva A. V. «Ekologicheskaya politika: printsipy formirovaniya i realizatsii.» *Problemy ustojchivogo razvitiya Ob'Irtyshskogo bas*. 2 (2005): 37–39.
21. Ashy'kova, E. Mexanizm realizaciyi derzhavnoyi ekologichnoyi polity'ky' na regional'nomu rivni : dy's. kand. derzh. upr. : 25.00.02 / Ashy'kova E. Ivano-Frankivs'k, 2014.
22. Maly'sh, N. «Osobly'vosti realizaciyi derzhavnoyi ekologichnoyi polity'ky' v Ukraini.» *Staty'sty'ka Ukrainy*. 4 (2010): 78–84.
23. Golovkin, O. «Derzhavny'j kontrol' ta naglyad v sferi oxorony' dovkillya yak skladova ekologichnoyi polity'ky' Ukrainy'». *Chasopy's Ky'yivs'kogo universy'tetu prava*. 4 (2011) : 290–293.
24. Zharova, L. «Strategichni zasady' ta normaty'vno-pravove zabezpechennya formuvannya nacional'noyi ekologichnoyi polity'ky'.» *Mexanizm regulyuvannya ekonomiky*. 4 (2008) : 127–134.
25. Gluxa, V. «Aktual'ni problemy' ta perspekty'vy' derzhavnoyi ekologichnoyi polity'ky' Ukrainy'.» *Aktual'ni problemy' derzhavnogo upravlinnya*. 1 (2016) : 1–4.
26. Postalovskaya, O. Instituty i mexhanizmy realizatsii ehkologicheskoy politiki v sovremennom obshhestve: avtoref. dy's. na zdobuttya nauk. stupenya kand. polit. nauk : specz. 23.00.02 «polity'chni insty'tuty' ta procesy'». Mins'k, 2016.
27. Matveeva, V. Mezhdunarodne vzaimodejstviya v obshhestvennoj, gosudarstvennoj i mirovoj ehkologicheskoy politike : avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya dokt. polit. nauk : spets. 23.00.02 «politicheskie instituty, protsessy i tekhnologii». Saratov, 2012. 40 s.
28. Stadnyts'kyy Yu. «Do problemy kontseptsiyi ekolohichnoyi polityky Ukrainy ta mexhanizmu yiyi realizatsiyi.» *Ekonomika Ukrainy*. 1 (2003) : 75–79.
29. Yanukovych, O. Ekolohichna polityka Yevropeys'koho Soyuzu: pereymannya dosvidu Ukrainoyu. *Pravo Ukrainy*. 1 (2013) : 427–434.
30. Zyryanova, U., Kuznetsov, V., Lazarev, V. «Osnovnye printsipy i instrumenty ehkologicheskoy politiki.» V *EHkonomika prirodopol'zovaniya*. Ul'yanovsk: UIGTU. (2011): 73–84.
31. Synyakevych I. Kontseptsiya shchodo formuvannya systemy instrumentiv natsional'noyi ekolohichnoyi polityky. *Ekonomika Ukrainy*. 7 (2002) : 70–77.
32. D'omkin, V. Vstup do ekolohichnoyi polityky. Kyiv, 2000.
33. Les', A. Realizatsiya ekolohichnykh prohram v Ukraini. *Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen'*. 1 (2014): 99–103.
34. Kovalenko, M., Matsiyevych, T. «Ekonomichnyy mexhanizm realizatsiyi ekolohichnoyi polityky v Ukraini.» *Teoriya i praktyka derzhavnoho upravlinnya i mistsevoho samovryaduvannya*. 2 (2013): 12–37.
35. Mishchenko, V. «Diyevist' ekonomichnykh pidoym ekolohichnoyi polityky (chy «zabrudnyuvach platyt'?).» *Ekonomika Ukrainy*. 7 (2002) : 62–69.
36. Lazor, O. «Ekolohichna polityka Ukrainy: yevropeys'kyu vybir.» *Visnyk derzh. akademiyi derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrainy*. 3 (2003): 443–449.
37. Potapenko, V. «Derzhavna polityka staloho rozvytku na zasadakh «zelenoyi ekonomiky.»» *Stratehichni priorytety*. 3 (2013): 16–22.
38. Implementatsiya ekolohichnykh zobov'yazan' v umovakh derehulyatsiyi v Yevropeys'komu Soyuzi: Dosvid krashchykh praktyk dlya Ukrainy/ Analitychnyy dokument, 2017.

Стаття надійшла до редакції 11.06.2019

Венка-Веденкина П. Д.

кафедра политологии ОНУ имени И. И. Мечникова
к.35, Французский бул., 24/26, г. Одесса, 65058, Украина

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СОВРЕМЕННОЙ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ

Резюме

Глобальный экологический кризис определил необходимость появления и развития экологической политики как на международном, так и национальном уровне. При этом политологические исследования по природоохранной проблематике в Украине проводятся крайне редко. В большей степени экологические вопросы интересуют правоведов, экономистов и специалистов в области государственного управления. Целью статьи является выделение основных категорий экологической политики, анализ основ и принципов ее функционирования, определение ее субъектов и механизмов. Экологическую политику можно определить как системную деятельность государства и общества в сфере рационального природопользования, охраны окружающей среды и достижения устойчивого развития. Основные принципы, которые необходимо соблюдать при формулировании и реализации экополитики, закреплены, прежде всего, в таких международных документах как Стокгольмская декларация, Рио-де-Жанейрская декларация и Рамочная конвенция ООН об изменении климата. Основными принципами являются: каждый человек имеет право на жизнь в здоровой окружающей среде; государства несут ответственность за состояние природной среды; при разработке политики необходимо следовать концепции устойчивого развития; важный принцип интеграции экологической политики; в силу разного характера и интенсивности воздействия на окружающую среду государства несут общую, но дифференцированную ответственность. В работе рассмотрены инструменты экополитики, представлена их классификация. Отмечено, что в условиях современной политики в области окружающей среды, основанной на теории экологической модернизации, экономический подход к решению экологических проблем является самым популярным. Применение экономических инструментов (платежи за пользование природными ресурсами, сборы за загрязнение окружающей среды, возмещение убытков за нарушенное состояние окружающей среды, штрафы за нарушение экологического законодательства, зеленый налог) позволяет создавать стимулы экологически целесообразного поведения, формировать экологические фонды для решения проблем. Для Украины характерно использование нормативно-регулирующего подхода, тогда как применение гибких финансовых и экономических инструментов остается декларативным.

Ключевые слова: экологическая политика, природоохрана, устойчивое развитие, инструменты экологической политики.

Venka-Viedienkina P. D.

Department of Political Science, Odesa I. I. Mechnikov National University
r.35, Franch blvd., 24/26, Odesa, 65058, Ukraine

THEORETICAL GROUNDS OF MODERN ENVIRONMENTAL POLICY

Summary

The global environmental crisis has identified the need for the emergence and development of environmental policies, both internationally and nationally. At the same time, political science studies on environmental issues in Ukraine are carried out very rarely — to a greater extent, environmental issues are of interest to jurists, economists and specialists in public administration. The purpose of this article is to identify the main categories of environmental policy, to analyze the basics and principles of its operation, to determine its subjects and mechanisms. Environmental policy can be defined as the systematic activity of the state and society in the field of rational use of nature, environmental protection and achievement of sustainable development. The basic principles to be followed in the formulation and implementation of ecopolitics are enshrined, first of all, in such international instruments as the Stockholm Declaration, the Rio Declaration and the United Nations Framework Convention on Climate Change. The basic principles are: everyone has the right to live in a healthy environment; States are responsible for the state of the environment; sustainable development concepts must be followed when developing policies; an important principle of environmental policy integration; Due to the different nature and intensity of environmental impact, states have a common but differentiated responsibility. The paper deals with the tools of ecopolitics and their classification. It is noted that in the context of modern environmental policy based on the theory of ecological modernization, the economic approach to solving environmental problems is the most popular. The use of economic instruments (payments for the use of natural resources, fees for environmental pollution, compensation for environmental damage, penalties for violations of environmental legislation, green tax) allows you to create incentives for environmentally sound behavior, to form environmental funds to solve problems. Ukraine has a regulatory and regulatory approach, whereas flexible financial and economic instruments remain declarative.

Key words: environmental policy, nature conservation, sustainable development, environmental policy instruments.